

F. Nijts.

DE WATERSPREEUW (*Cinclus cinclus*)Inleiding

De toevoeging "in de Kempen" kon hier uiteraard achterwege blijven, daar het aantal waarnemingen van deze soort in ons werkgebied gemakkelijk op de vingers van één hand kan worden afgeteld.

Onze beken stromen vermoedelijk te langzaam en de huidige kanalisering en verontreiniging zullen eventuele vestigingspogingen en zelfs een wat regelmatig voorkomen in het winterhalfjaar bij voorbaat verhinderen.

Waarom toch dit artikel?

Wel, Kempisch of niet, het blijft een zeer interessante vogel met een uiterst merkwaardig gedrag dat gemakkelijk is waar te nemen in de broedgebieden (vanaf Eindhoven dichterbij dan bijv. de Flevo-polders!). Bovendien is het vertoeven in zijn voorkeursbiotoop (snelstromende rivieren en beken) voor natuurliefhebbers altijd een zeer plezierige bezigheid.

Kenmerken

Ook zonder schitterende kleuren is het mogelijk als vogel "onmiskenbaar" genoemd te worden, dat bewijst juist de Waterspreeuw. Hij heeft iets weg van een reusachtige Winterkoning met een witte borst. Totale lengte ca. 18 cm. Kop chokoladebruin; rug, vleugels en staart meer zwartbruin, met wat lichtere randen aan de veren zodat een schubpatroon ontstaat. Kin, keel en bovenborst spierwit alsof de vogel een slab voorheeft. Vooral aan donkere, beschaduwde beekoevers is dit het beste kenmerk.

(Bij wijze van proef trachtten wij in februari 1980 langs de Ourthe te bepalen bij welke snelheid vanuit de auto nog Waterspreeuwen konden worden ontdekt. Bij 40 km/u bleek dit nog te lukken, al gebiedt de eerlijkheid mij te zeggen dat menigmaal gestopt werd voor een stukje papier of 'n plastic bekertje. Maar ja, die watervervuiling ook.....)

Rest van de onderzijde variabel: van roodbruin tot vrijwel zwart, afhankelijk van de ondersoort (zie "systematiek").

De vrij lange poten zijn aan de voorzijde zeer licht. Snavel gemiddeld qua lengte en dikte, donkerbruin. Ogen bruin, af en toe echter wit lijkend! Dit "knipogen" wordt veroorzaakt door het witte bovenste ooglid. Juveniele vogels maken een grijsachtige indruk: bovenzijde grijsbruin, onderzijde geheel witachtig met grijze vlekken. In de 1e winter hebben ze al geruid en slechts witte uiteinden aan sommige vleugelveren verraden dan hun leeftijd.

De determinatie van een Waterspreeuw is dus, zelfs voor leken, geen grote moeilijkheid. Het ontdekken levert wat meer problemen op, waarbij geduld en waakzaamheid onontbeerlijk zijn.

Systematiek

De familie Cinclidae bestaat uit één geslacht (*Cinclus*) en dat uit 4 soorten. In Europa één soort, de Waterspreeuw (*Cinclus cinclus*). In vergelijkbare biotopen in resp. Noord-Amerika, Zuid-Amerika en Azië treffen we de andere 3 soorten aan. Zij verschillen voornamelijk in kleurpatroon.

De cinclidae zijn mogelijk verwant aan de lijsterachtigen, hierop wijzen het gevlekte jeugdkleed en enkele anatomische kenmerken.

Mogelijk echter zijn ze nauwer verwant aan de **Winterkoning-groep: uiterlijk, nestbouw en speciale muskusgeur vertonen veel overeenkomsten.**

Omdat de Waterspreeuw een relatief "oude" soort is, weliswaar wijd verbreid, maar door zijn biotoopkeus dikwijls geïsoleerd voorkomend, hebben zich in Europa diverse ondersoorten gevormd:

- hibernicus: Ierland en West-Schotland.
- gularis: Engeland, Wales, Noord- en Oost-Schotland.
- cinclus: Skandinavië, West-Rusland, Baltische landen, Bretagne, Normandië, Centraal Plateau, Pyreneeën, Noord- en Noordwest-Spanje en Sardinië.
- aquaticus: België, Nederland (zie onder), Duitsland, Polen, Hongarije, Tsjecho-Slowakije, Oostenrijk, Zwitserland, Italië, Sicilië, Joegoslavië, Albanië, Roemenië, Bulgarije, Griekenland, Frankrijk (Alpen en zuidkust) en Spanje (zuiden en oost-kust).
- oeralensis: de Oeral
- caucasicus: de Kaukasus.

De verschillen zitten hem vooral in de kleur van de onderzijde en, wat minder duidelijk, die van de bovenzijde.

Voor ons land zijn alleen aquaticus en cinclus van belang en met name in Zuid-Nederland zou je beide kunnen verwachten. Cinclus heeft een geheel zwartbruine buik, aquaticus heeft direct onder de witte buik een roodbruine band, die overgaat in zwartbruin op buik en flanken. De praktijk leert echter dat dit slechts onder goede omstandigheden is te zien: korte afstand en vooral goed licht en juist dat laatste ontbreekt nogal eens langs de beschaduwde oevers van beken.

Op dia's die ik in de Ardennen van een zekere aquaticus maakte (met 400 mm. lens op 12 - 15 mtr. afstand) is dat roodbruin van deze ondersoort in de meeste gevallen niet of nauwelijks zichtbaar.

Biotoop

In vegetatiekundig jargon zou de Waterspreeuw een "kensoort" worden genoemd van snelstromende, heldere beken en rivieren. Een enkele maal worden ze ook aangetroffen langs stenige oevers van meren.

Het landschap is daarom vaak heuvelachtig of zelfs bergachtig: in de Alpen vinden we hem tot op 2000 meter en in Tibet zelfs tot op 5000 meter hoogte (Voous 1960).

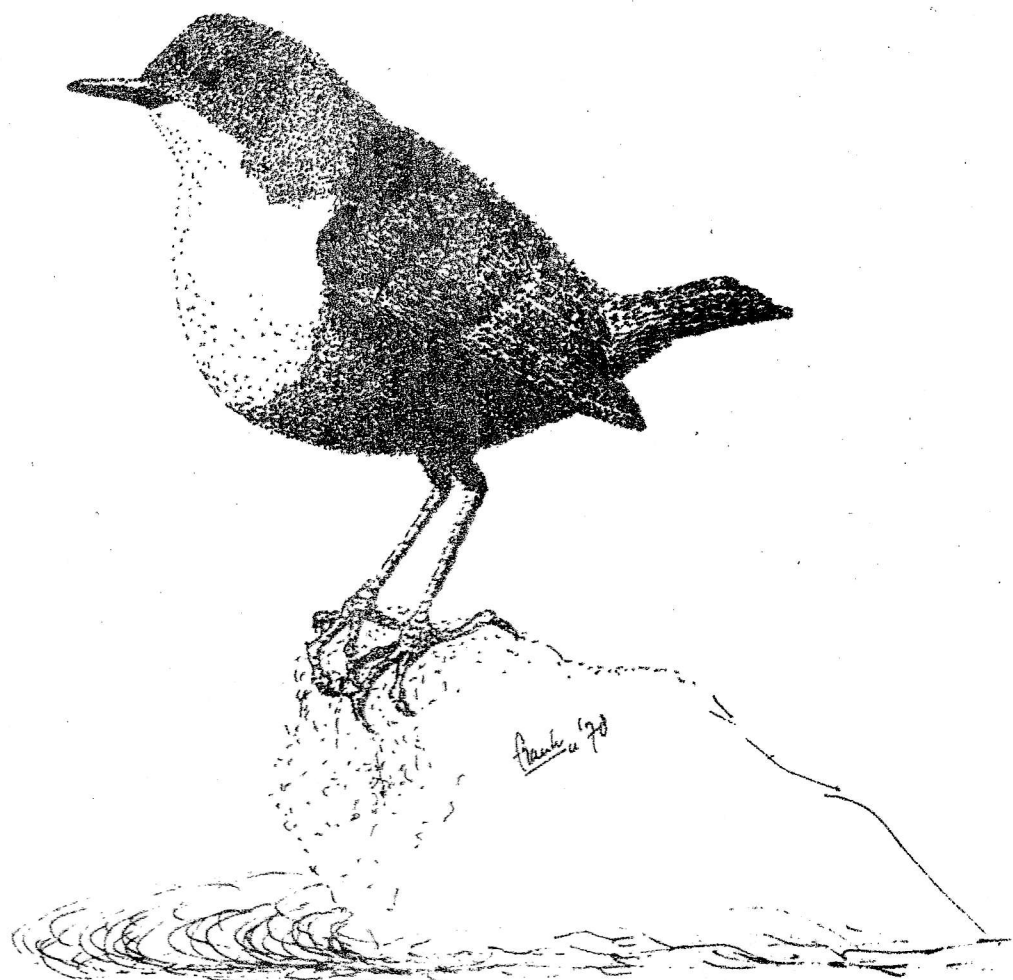
Op sommige plaatsen komt hij ook in het laagland voor, langs ondiepe rivieren met een steenachtige bodem, mits bruggen, watermolens e.d. zorgen voor gunstige nestgelegenheid (Witherby et al. 1948). Vogels uit bergachtige streken plegen 's winters naar de dalen te trekken en zelfs naar de kust.

In Lippens & Wille (1972) lezen we nog enkele voorwaarden waaraan een Waterspreeuw-biotoop moet voldoen: weinig oevervegetatie, voldoende uitzicht en een (water-)breedte van 3 à 5 meter verdient de voorkeur. M.i. is ook de aanwezigheid van stenen en rotsblokken die uit het water steken van belang, daar deze graag als rustplaats worden gebruikt.

Op plaatsen met onvoldoende nestgelegenheid neemt de Waterspreeuw ook graag nestkasten in beslag, ik zag dat o.a. in de Ardennen langs de Salm.

Geluid

De zang heeft iets weg van een Winterkoning maar minder schetterend. Hij past uitstekend bij het voortdurend geruis en gekabbel van stromend water en kan net als dit van sterkte en toonhoogte veranderen. De roep is een scherp, metalig "klink" of "klits", meestal in de vlucht. Het doet wat denken aan een Grote Gole Kwik, maar krachtiger en heiser. Andere roepjes en een soort sub-song worden door Witherby et al. (1948) beschreven.

Waterspreeuw (*C. c. aquaticus*)

20-08-78 Trois Ponts (prov. Luik), rivier "La Salm"
Belgische Ardennen

Waterspreeuw met kokeljuffer
31-07-77 Trois Ponts

Gedrag

Geen enkele andere zangvogel vertoont zo'n sterke gebondenheid aan water als de Waterspreeuw. Hij zwemt, duikt, ja vliegt zelfs onder water als een pinguïn. Of ze ook werkelijk onder water kunnen lopen, tegen de stroom in die hen dan op de bodem zou drukken, is niet helemaal zeker al wordt dat vaak beweerd.

Je ziet ze vaak rondbanjeren in ondiep water of zwemmen, waarbij ze dan telkens de kop onder water steken. Zo zag ik ze dikwijls kokerjuffers vangen waarmee ze dan op een steen gingen zitten. De prooi werd dan bij de kop vastgehouden en met een nijldige kop-beweging werd de "juffer" van de "koker" gescheiden, d.w.z. de koker werd van de juffer geslingerd.

Bij verontrusting zakken ze op een typische manier door de poten: alsof die met scharnieren zijn verbonden met het lijf.

Broedgedrag

De Waterspreeuw broedt al vrij vroeg in het jaar. Afhankelijk van de streek van half maart tot in juni. Meestal 2, soms ook drie broedsels. Het nest ziet er ongeveer uit als een Winterkoning maar groter. Wat weinigen weten is dat de Waterspreeuw ook een nestkast voor lief neemt, onlangs nog konden we dat constateren in de Hautes Fagnes. Onder een bruggetje vonden we zo'n half open nestkast waarin een Waterspreeuw zijn nest had gebouwd. Het bevatte 1 ei, geheel doorschijnend wit en peervormig.

Natuurlijke nestplaatsen vindt men vaak onder bruggetjes, wal-kanten met veel stenen en ook nogal eens achter een waterval!

Voorkomen in Nederland en de Kempen.

Broeden in Nederland is slechts enkele malen bewezen, o.a. in Zuid-Limburg (1913, 1915 en 1920), bij Nijmegen (1913) en te Winterswijk (1933) tevens laatste bekende broedgeval in ons land. Alle broedgevallen betreffen de ondersoort "aquaticus".

Als wintergast wordt de Waterspreeuw tegenwoordig in Nederland tamelijk regelmatig aangetroffen, zij het slechts enkele keren per jaar. Deze waarnemingen betreffen veelal de ondersoort "cinclus" (uit Noord-Europa) en vinden plaats van november t/m april. Vrijwel alle waarnemingen stammen van boven de rivieren.

In de Kempen zijn volgens van Erve et al. ('67) 2 Waterspreeuwen gezien en wel van 19 nov. - 1 dec. 1952 te Middelbeers en van 15 - 29 nov. te Eindhoven. In geen van beide gevallen werd bepaald tot welke ondersoort de vogel behoorde.

Op 20 nov. 1976 zag mijn vader (W. Neijts) een Waterspreeuw aan de Collse Watermolen, die hij van zeer nabij zag. Volgens de beschrijving leek het mij een "cinclus". Waarschijnlijk dezelfde vogel zag ikzelf op 28 nov. '76 aan de Opwettense Molen, slechts 2 km. stroomafwaarts van de Collse. Dit was zeker een "cinclus".

Toch is het in de Kempen oppassen geblazen, daar in het winterhalfjaar zeker ook rekening moet worden gehouden met "aquaticus" die op korte afstand van ons werkgebied broedt. Toch zijn in Zuid-Nederland Waterspreeuwen zeer zeldzame gasten: Limburgse vogelaars verzekerden mij dat zij bij bekendtellingen in Zuid-Limburg nimmer een glimp van een Waterspreeuw zagen!

Uit 1977 werd bekend dat een Waterspreeuw zijn nest wilde bouwen langs de Rozep op de Kampina, verder werd niets over dit geval bekend (Texeira 1980).

Met cinclus-groeten, Frank